

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

21e jaargang nr. 26

23 juni 1968

administratie

postbus 114, Utrecht

tel. 030-24641

postgiro 58 t.n.v. Woord van de Week

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 7,50 per jaar

Overige landen f 12,50 per jaar

losse nummers f 0,50

verschijnt wekelijks

Voorgoed uitvechten?

U moet mij verontschuldigen dat ik zo vroeg bij u in huis val terwijl u wacht op het nieuws. Dat doe ik óók, en vooral omdat het mijn beroep is daar later commentaar op te leveren. We weten niet wat er komen zal, heel slechte of betere berichten. Wat mij betreft moet ik u echter wel zeggen dat er geen hopelóós nieuws bestaat. De laatste weken hebben we allemaal voortdurend met onze gedachten in Parijs vertoefd, met zijn demonstraties en botsingen. Ik herinnerde me toen dat ik eens op een ochtend op een terrasje zat in Montmartre. Er liep een knap meisje voorbij dat sterk de aandacht trok van de jongelui die voor me zaten. Een van die jongens riep: „Mademoiselle, vous êtes très belle”. Nou, dat vond ik ook wel, dat ze mooi was. Een half uurtje later wandelde ik de kerk binnen van de Place des Abbesses. En daar stond dat meisje, voor het beeld van de Heilige Rita. Ze stak een kaars aan en gooide een geldstuk in het offerbakje. Ik liep er langs en zag dat deze Heilige Rita beschouwd werd als de patroon van de hopeloze gevallen. De jonge vrouw had dus grote zorgen, zij hoopte op een soort wonder in een geval waarin ze geen oplossing zag. En vanzelf dacht ik aan Frankrijk. Het Franse volk moet zich nu wel in een situatie bevinden van dat meisje: het heeft veel moois, veel mogelijkheden, maar het voelt zich in een hopeloze positie. Wat kunnen wij eigenlijk anders doen dan afwachten? Maar tegelijkertijd hebben wij onze hoop en vrees, en die komen voort uit het feit dat we met onze gevoelens toch partij zijn.

In de eerste plaats hebben alle crises van de jongste tijd ons geleerd dat we omwentelingen wel als noodzakelijk moeten aanvaarden, van arme volkeren, van negers, van nieuwe generaties, van massa's die zeggenschap eisen over hun eigen lot. Voor ons oordeel is altijd de vraag belangrijk of een ontwikkeling kan leiden tot meer vrijheden, voor minderheden en individuen. Maar ook of bepaalde gebeurtenissen de

verhouding tussen de volken, dus de kansen op vrede, kunnen verbeteren. En nu is het in elk geval hoopgevend dat het mogelijk is gebleken, tot nu toe een derde wereldoorlog te voorkomen, op het nippertje misschien; maar het alerergste, een atoomoorlog, hebben de volkeren toch kunnen vermijden, ondanks de internationale conflicten in Berlijn, Cuba, Nabije Oosten, Hongarije, Vietnam.

Er waren altijd mensen die de spanningen niet meer konden verdragen, die riepen: Het moet maar eens voorgoed uitgevochten worden. Ze wisten niet wat ze zeiden: alsof een oplossing voorgoed mogelijk zou zijn. We moeten voortleven met onzekerheden. Kun je een oorlog uitstellen dan komt de tijd, dat hij wordt afgesteld. Gevaarlijk is: in paniek raken. Nog erger is een regering die een volk bang maakt om zijn agressieve driften op te wekken. In binnenlandse conflicten is die angst van de ene groep voor de andere ook fataal, en zij kan tot noodlottige misrekeningen leiden. Dit is vooral het geval als machten van het verleden proberen zich te handhaven, in strijd met de voortdurende evolutie. Er zijn allerlei regimes die zich hebben overleefd, in West-Europa en in Oost-Europa, maar die zich vastklampen aan het gezag dat zij verkregen hebben.

Zij zijn, zo zou men kunnen zeggen, anti-historisch, meestal weer uit angst: uit vrees voor de toekomst en voor de vrijheid van nieuwe krachten. Een Arabisch gezegde luidt: „De vrees is in staat een ezel zo ver te brengen dat hij een leeuw aanvalt”. En dan komen de rampen. Wat kan dus een commentator, wat kunt u doen? Afwijzen elke vorm van blinde angst, in binnen- en buitenlandse verhoudingen. Begrip tonen voor de evolutie en voor de toekomst. Proberen verstandig te oordelen en redelijke oplossingen voor te staan. Maar dikwijls is men dan wel eenzaam.

A. L. Constanse

een radio-uitzending voor de v.p.r.o. op dinsdag 4 juni 1968

Prometheus - de vóóraf denkende

Vijfhonderdduizend jaar of waarschijnlijk zelfs al een miljoen jaar en langer heeft zich op onze aarde een organisme bewogen, dat we als „mens” kunnen aanduiden. „De” mens, dat wil zeggen de mens van onze dagen, is wat minder oud, want de evolutie heeft meerdere pogingen moeten doen, om tot de huidige mensvorm te kunnen geraken. Maar ook de mens van onze tijd, Homo sapiens, die als enige soort — sapiens — van zijn geslacht — Homo — leeft, gemeten aan de duur van het individuele bestaan, een respectabele ouderdom van enige honderdduizenden jaren. En we hebben geen reden om aan te nemen, dat hij in de loop van deze tijd veranderingen van enige betekenis heeft ondergaan. Begrijpelijk — want hoe lang een periode van een paar honderdduizend jaar ons in vergelijking met de zeventig of tachtig jaar van de gemiddelde menselijke levensduur ook voorkomt, vergeleken bij de gemiddelde levensduur van een biologische soort — 50 miljoen jaar — leeft deze mens nog pas in de eerste maanden van zijn bestaan. Uiteraard kunnen we dit met betrekking tot zijn lichamelijke gesteldheid het beste vaststellen. Onze kennis hiervan berust immers op een steeds groeiend aantal duidelijke documenten in de vorm van fossiele of half-fossiele resten, waaronder een reeds thans aanzienlijk en ook nog steeds groeiend aantal volledige geraamten. Wat de geestelijke zaken betreft zijn we in het algemeen meer op het getuigenis der omstandigheden aangewezen, waardoor een grotere interpretatievrijheid bestaat. Maar ook hier bestaat in grote lijnen genomen toch geen principieel meningsverschil tussen de deskundigen op diverse onderzoeksgebieden: de totale erfaanleg van de Homo sapiens van nu is nog steeds dezelfde als die van vervaardigers van de bewonderenswaardige paleolithische grottenkunst.

Het onveranderlijke in de geestelijke make-up van de mens zien we ook als we zijn uitingen door de loop van de tijden heen, die ons op de een of andere wijze bereikt hebben, nagaan. Luistert U maar naar enkele uitspraken van de griekse dichter Hesiodos, die een kleine drieduizend jaar geleden zich op de volgende wijze over zijn medemensen beklagde: Dit geslacht is van ijzer. Geheel ontaard zijn deze mensen, dag noch nacht van kommer en bezwaren vrij; telkens nieuwe knagende zorgen zenden hun de Goden. Maar hun grootste kwelling, dat zijn zij zelf. De vader heeft den zoon, de zoon den vader niet lief; de gast haat zijn gastheer en de makker zijn makker... Voor de grijze haren der ouders heeft geen kind meer eerbied; ondank is het loon der ouders. Geen ander recht geldt dan dat van de vuist en de een zint slechts op de vernieling van de stad des anderen... Recht en billijkheid gelden niet meer; de boze mag den edele beledigen, mag bedriegelijke woorden spreken, mag valse eden zweren. Daarom zijn de mensen van dit geslacht ook zo ongelukkig.”

Tot zover Hesiodos en ik hoop, dat U hieruit de klachten van onze dagen hebt herkend. De mens is onveranderd en wat zal het ons dan verbazen, als hij, als enkeling of in massa telkens weer teruggrijpt naar het geweld? Niets heeft de mens ertoe kunnen brengen zich van het geweld af te keren. Geen dogmatische moraal, geen kleine

of grote godsdienst. Niet de stem van Israël's profeet, die sprak „Ook wanneer gij uw gebeden vermenigvuldigt, hoor Ik u niet, want uw handen zijn vol bloed” en evenmin het christendom, dat nog eens de wet uitdrukkelijk samenvatte in het gebod van de liefde tot den naaste. De geschiedenis leert ons, hoe weinig dit gebod heeft uitgewerkt en hoe grote misdaden zijn bedreven door hen, die voorgaven die leer aan te hangen van de indiaanse genocide door de conquistadores tot de rassendiscriminatie in onze tijd toe.

Misschien zou het constateren van dit alles ons kunnen verleiden tot een zwart pessimisme omtrent de geestelijk-ethische toekomst van de mens, ware het niet, dat tegenover dit alles altijd weer gesteld kan worden het feit, dat in alle tijden er steeds weer mensen geweest zijn, die zich van de fouten van mens en samenleving bewust waren en die niet opgehouden hebben met het wijzen op de gebreken. Niet op de manier van Hesiodos en de boetpredikers van onze tijd. Maar door er telkens weer op te wijzen, dat er zo heel andere mogelijkheden bestonden. Door een beroep te doen op begrip en inzicht, door ons een duidelijk alternatief voor ogen te houden.

En ook in onze dagen ontbreekt het ons niet aan mensen, die trachten de ethische ontwikkeling zo te stimuleren, dat ze de technische ontwikkeling zal kunnen bijhouden. Daar is in onze tijd dan ook reden genoeg voor. De schokken, die onze beschaving in deze eeuw heeft moeten doorstaan zijn talrijker en vooral veel heftiger geweest dan ooit te voren in de geschiedenis. Twee wereldoorlogen en een grote revolutie hebben het sociale, economische en politieke wereldbeeld fundamenteel gewijzigd. Maar nog veel meer dan door deze dingen zijn we geschokt door de spectaculaire ontwikkeling van de natuurwetenschappen en door de daarmee samenhangende technische mogelijkheden. In enkele tientallen jaren is de structuur van de samenleving zózeer veranderd, dat het voor de overgrote meerderheid der mensen — nee misschien niet duidelijk geworden is, dat de tot dusverre geldende morele en ethische tradities, niet langer ongewijzigd gehandhaafd kunnen worden — maar het is toch wel zo, dat velen een onbehagen voelen en beseffen, dat er iets moet veranderen.

Een duidelijk symptoom van dit onbehagen is het gevecht op het terrein van de sexuele moraal. Voor wie er in slaagt de situatie van het ogenblik te bezien, los van alle dingen, die hij in het verleden als „behorend” heeft leren aanvaarden, is het zonder meer duidelijk, dat het ontzagwekkende probleem van de bevolkingstoename een totaal andere benadering van de voortplantingsmoraal nodig maakt, dan die we ons, op basis van de uitspraken van de gefrustreerde epileptische vrouwenhater Paulus, die in de zo totaal andere grieks-joods-romeinse samenleving van een kleine twee duizend jaar geleden leefde, hebben laten welgevalen.

Maar laten we hierbij niet blijven stilstaan. Laten we ons liever afvragen, of we het hele gevecht om dit stukje ethiek niet veel eerder moeten beschouwen als een afleidingspoging. Een poging om door het zich vastklampen aan één vrij onwerkelijk vraagstuk het gezicht op de talrijke andere en wellicht veel moeilijker vraagstukken

te verliezen. Want die zijn er!

Waarlijk beseffen wij allen veel te weinig op een hoe moeilijk en kritiek punt in de geschiedenis van de mensheid, haar cultuur en haar samenleving we staan. Misschien willen we het ook maar liever niet beseffen, omdat we ons onmachtig voelen hierin handelend op te treden, nu de mens zijn Prometheus-aard machtiger dan ooit te voren demonstreert.

Prometheus was, zoals U weet, een van de Titanen, die de mensen voorzag van datgene, dat de goden hun niet hadden willen schenken: het vuur, dat nodig was om de mens op de lange duur in staat te stellen de vele gaven, waarover hij beschikte, werkelijk te ontplooiën. Prometheus — zijn naam betekent letterlijk „hij die vooruit denkt” — greep daarmee dus naar de verboden dingen, naar de ontsluiting van de geheimen van de natuur. Merkwaardig is, hoe altijd weer bij de mens een gedachte leeft aan zulke „verboden zaken”. De appel van de boom van de kennis is er één uiting van en in een meer moderne vorm vinden we de gevoelens, die bij sommigen leven, dat de ontsluiting van de geheimen van de ruimte het grijpen naar de verboden vrucht is, als een ander voorbeeld. Maar Prometheus grijpt nu eenmaal. En de gevolgen blijven niet uit. Hij schept zich daarmee een wereld, die zich ontwikkeld heeft van het huiskamerbeeld van de klassieke Oudheid, waarin de kinderen onder het wijze bestuur van een vaderfiguur, ondanks de onderlinge twistjes, toch wel knus en in elk geval beschermd samenwoonden, naar het huidige onbegrensde heelal, waarin te midden van de onvoorstelbare leegheid in ijzige koude miljarden maal miljarden zonnen en planeten, langs hun banen in ruimte en tijd bewegen.

Wie beseft, dat bijvoorbeeld een honderd jaar oude geneesmiddelenwet of een nog ouder burgerlijk wetboek, hoe bijgelapt en gepleisterd ook, niet meer hanteerbaar zijn binnen onze kleine nederlandse samenleving — moet ook beseffen, dat wetten, die aangepast waren aan het klassieke huiskamerbeeld, ook in onze situatie niet meer hanteerbaar zijn.

Zeker — dat beginnen we ook wel te doen en onze morele en ethische her-oriëntering is een bewijs ervoor, dat we wel mee willen gaan. Maar „mee willen gaan” — is dat nog voldoende te noemen? Beseffen we wel voldoende, welke haast onvoorstelbare verrassingen, welke principiële veranderingen de naaste toekomst ons zal voorleggen? Niet alleen in de vorm van de steeds betere kennis van de wetten van de fysica. Niet alleen in de vorm van een steeds beter inzicht in de bouw van de materie en de hieruit volgende revolutionaire mogelijkheden voor de energie-beheersing zowel voor opbouw als voor afbraak. Maar in een vorm, die we ons nog helemaal niet realiseren — in de vorm, die de engelse schrijver en natuurwetenschapsman Rattray Taylor dezen dagen genoemd heeft: de biologische tijdbom.

We zien hiervan de eerste tekenen in de grote vorderingen, die op het gebied van de transplantaties gemaakt worden en volgens velen zal het maar een kwestie van weinige jaren zijn of een transplantatie op grote schaal van ledematen en organen zal redelijk mogelijk zijn. Taylor geeft een drastisch beeld; hij zegt: Hoe zoudt U zich houden, wanneer iemand tegen U zei „Mag ik U voorstellen aan mijn oom en mijn nicht — ze waren een paar jaar geleden bij een zwaar auto-ongeluk betrokken, maar de chirurgen slaagden erin uit hun verschillende nog bruikbare onderdelen weer één mens samen te stellen”. Dit klinkt misschien als een wat lugubere grap — maar als U het zo opvat miskent U de mogelijkheden. Eveneens binnenkort zal het mogelijk zijn be-

achter de tijd

Achter de tijd, achter de verste vragen
krimpen wij in, branden wij uit.
Wij zijn een optelsom van dagen,
misschien een groei, misschien een buit.

Maar buit voor wie? Eng in onszelf besloten
waren wij beide: gooï en bal.
Nu weten wij ons uitgestoten,
tuimel vandaag, en morgen val.

Tot spoedig niets zijn adem meer komt zetten
aan wat in ons verborgen ligt.
Leven verlamt onder zijn netten
en zinloosheid wordt dood gewicht.

Pijn van de ziel om zoveel domme schade
die ons vermindert en bederft.
Achter de tijd is geen genade.
En uur, scherp mes, gij kerft.

HERWIG HENSEN

Uit: „Geworpen in deze wereld”.

Uitg. Diogenes, Antwerpen.

J. M. Meulenhoff, Amsterdam.

vruchte eieren in de baarmoeder te planten, menselijke eieren in reageerbuizen te bevruchten, menselijke eieren en sperma voor onbeperkte tijd virulent te bewaren en te voren te kiezen of het volgende kind een dochter of een zoon zal zijn. Men zal de klinische dood aanzienlijk kunnen verschuiven, men zal beschikken over chemicaliën, die geestelijke veranderingen teweeg kunnen brengen, geheugen kunnen versterken of uitwissen; men zal beschikken — en beschikt reeds — over kunstmatige virussen, met alle gevaren van dien. Het virus, dat de konijnen doodde, roeide omstreeks 98 % van de populatie uit. Wat denkt U van een dergelijk virus, nieuw gemaakt, dat uit het laboratorium ontsnapt of — bij een oorlog — met opzet losgelaten wordt?

Op een wat langere termijn moeten we de mogelijkheid onder ogen zien van het verlengen van de jeugd, het versterken van het intellect, het bedriegelijk nabootsen van levende wezens, het diep ingrijpen in de persoonlijkheidsstructuur en ten slotte zelfs de verlenging van de levensduur, het synthetiseren van samengestelde levende organismen, het gericht ingrijpen in de erfelijke aanleg van organismen, de mens inbegrepen, zelfstandig en los van een lichaam opererende hersens.

Kunt U het met me eens zijn, dat we er goed aan zouden doen in te zien, dat hier een reeks ethische en sociaal-ekonomische problemen om de hoek komt kijken, die het dringend nodig maken ons ook in ons humanistische denken op een geheel andere wijze in te stellen? En vindt U het in dit verband even verontrustend als ik, dat in het leerprogramma voor de opleiding van humanistische vormingsleiders noch de biologie en met name de sociale biologie noch de futurologie niet eens aan het bod komt?

Wij zullen een totale omstelling in ons ethisch gevoels- en denkpatroon moeten aandurven — een werkelijke pro-metheus durven zijn.

C. van Rijsinge

Jawaharlal Nehru 14/11-1889 - 27/5-1964

Het is 4 jaar geleden dat Nehru overleed. De man, die zijn leven voor India gegeven heeft. Als leerling en vriend van Gandhi heeft hij de immense taak op zijn schouders genomen om verder te gaan met de bouw van dit land. Hij deed het anders dan Gandhi — zijn aandacht was veel meer gericht op de industrialisatie en op de volkswelvaart. Ghandi, asceet als hij was, wilde terug naar het eenvoudige boerenleven. Nehru behoorde aan de ganse mensheid, gelijk hij behoorde aan het volk van India, en na zijn overlijden rouwde de wereld om het heengaan van deze grote figuur. Hij was zijn leven lang een moedig strijder voor het volk van India. Hij was de voornaamste bouwmeester van het hedendaagse India. Zijn gehele leven was niet slechts gewijd aan de idealen van nationale vrijheid, eenheid en solidariteit, maar evenzeer aan die van wereldvrede en vooruitgang.

Het lot had hem niet voortbestemd om zich te beperken tot het advocatenberoep waarvoor hij in Cambridge was opgeleid. Onweerstaanbaar trok de beweging voor India's vrijheid hem naar zich toe. Zijn ontmoeting met Mahatma Gandhi in 1916 was het samentreffen van twee grote geesten en zou blijken een mijlpaal in Jawaharlal Nehru's leven te zijn geweest.

In de jaren dertig werd Nehru de erkende opvolger van Gandhi. Tussen vaak voorkomende perioden van opsluiting in de gevangenis door en ondanks zijn veelomvattende bemoeienis met de nationale problemen vond hij ook tijd om deel te nemen aan de strijd tegen de wilde aanvallen van het fascisme in verschillende delen der wereld.

Hij steunde de republikeinse krachten in Spanje dapper en bezocht dat land in een zeer woelig tijdsbestek. In de jaren, die voorafgingen aan de massale slachting van de Tweede Wereldoorlog, was hij een dergenen, die de democratische krachten alom op aarde waarschuwden tegen de komende bedreiging.

In het plechtige middernachtelijk uur van 15 augustus 1947, toen India vrij werd, verklaarde Jawaharlal Nehru: „Vele jaren geleden hebben wij een plechtige afspraak gemaakt met het lot en nu breekt de tijd aan, dat wij onze belofte zullen vervullen, niet geheel of ten volle, maar toch wezenlijk en in hoofdzaak.

Hij streed onvermoeid tegen de oorlog en voor totale ontwapening. Hij begon en steunde acties voor de bevrijding van afhankelijke landen. Hij vocht tegen de uitbuiting van mensen door mensen en was voortdurend in de weer om niet slechts zijn eigen volk, maar om de gehele wereld te bevrijden van vrees en van honger. Hij

was gekant tegen alle politieke en militaire blokken, omdat zij de grootste beletselen zijn voor de wereldvrede.

Er zou geen mooier grafschrift voor Jawaharlal Nehru te vinden zijn dan dat, hetwelk hij zelf eens met de hem kenmerkende bescheidenheid opperde in een nadenkende stemming: „Zo er mensen aan mij zouden willen denken, dan zou ik graag willen, dat zij zeiden: „Dit was een man, die met gans zijn hart en ziel van India en het volk van India hield. En op hun beurt waren zij toegeeflijk jegens hem en schonken zij hem hun liefde in overvloed en overdaad". Deze liefdevolle herinnering zal het Indiase volk, ja zullen alle volken ter wereld steeds blijven koesteren voor Jawaharlal. Want zoals Rabindranath Tagore zei: „Hij is de waarheid nooit uit de weg gegaan al was zij gevaarlijk en hij heeft nooit gepacteerd met de leugen ook al zou zulks wel te doen voor hem gerief met zich hebben medegebracht".

Hieronder geven wij nog een zienswijze van Nehru over de godsdiensten.

De godsdiensten hebben geprobeerd om de waarheid gevangen te zetten

De godsdiensten hebben veel bijgedragen tot de ontwikkeling der mensheid. Zij hebben waarden en normen vastgesteld en beginselen aangewezend als leidraad voor het menselijk leven. Maar naast al het goede, dat zij hebben gedaan, hebben zij ook getracht om de waarheid gevangen te zetten in starre formules en dogma's, en hebben zij ceremoniën en gebruiken aangekweekt, welke oorspronkelijke betekenis snel teloor gaat en die dan louter sleur worden. Terwijl zij de mens het ontzagwekkende en het mysterie van het onbekende, dat hem aan alle kanten omringt, inprenten, gingen zij niet slechts zijn pogingen tegen om het onbekende te begripen, maar ook zijn streven naar maatschappelijke verbeteringen. Insteede van de weetgierigheid en het denken aan te moedigen, predikten zij een filosofie van onderwerping aan de natuur, aan de staatskerk, aan de heersende klasse en aan alles dat is. Het geloof in een bovennatuurlijke macht, die alles beschikt, leidde tot een zekere onverantwoordelijkheid op het maatschappelijk vlak en emotie en sentimentaliteit namen de plaats in van beredeneerd denken en onderzoek. De godsdienst heeft, hoewel hij talloos veel mensen vertroosting heeft gebracht en de maatschappij door zijn waarden stabiliseerde, het streven naar verandering en vooruitgang, dat inherent is aan de menselijke samenleving, belemmerd.

Van week tot week

Radio (Hilv. I)

Zondag 30 juni 9.45—10.00 uur: Protestdienst? Interview met H. Lips over het boekje „Jullie hebben makkelijk praten" van ds. J. H. Diekerhof.

Zondag 7 juli 9.45—10.00 uur: Pien Hienkamp: „Het aandeel van de vrouw hier en nu".

Zondag 14 juli 9.45—10.00 uur: Mevrouw O. R. Varkevisser-de Boer: „De wereld verandert zo vlug".

Televisie

Maandag 24 juni: „Mensen in alle ernst". Regie: Joes Odufré.